

ประเทศรวยขึ้น ครอบครัวยิ่งใหญ่ขึ้น

วรากรณ์ สามโกเศศ
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่าเมื่อประเทศมีความกินดีอยู่ดีขึ้น ขนาดของครอบครัวยิ่งจะเล็กลงซึ่งส่งผลกระทบต่อขนาดของประชากรและสัดส่วนของประชากรในวัยต่าง ๆ จนอาจส่งผลกระทบต่อภาวะการดูแลประชาชนของภาครัฐในอนาคต อย่างไรก็ตามมีงานศึกษาที่มีหลักฐานสนับสนุนว่าสิ่งที่เข้าใจกันมาแต่เดิมนั้นไม่ถูกต้อง

สำหรับสัตว์ทั่วไปนั้นเมื่อมีอาหารอุดมสมบูรณ์กว่าเดิม มีความกินดีอยู่ดีขึ้น การเจริญพันธุ์ก็จะสูงขึ้น แต่สำหรับมนุษย์แล้วกลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม หลักฐานมีมากมายว่าเมื่อกระบวนการพัฒนาตีได้ ประเทศเหล่านี้จะประสบกับสิ่งที่เรียกว่าการเปลี่ยนผ่านของประชากร (demographic transition) อัตราการเจริญพันธุ์ (fertility rate) ซึ่งหมายถึงจำนวนลูกที่เกิดจากหญิงคนหนึ่งตลอดอายุขัยของเธอจะเริ่มลดลง ตัวเลขนี้มีการลดลงตั้งแต่ 8 ถึง 1.5

หากอัตราเจริญพันธุ์ต่ำเช่นอยู่ในระดับ 1.5 และถึงแม้อัตราตายของทารกจะลดลงเมื่อประเทศมีความกินดีอยู่ดีขึ้น แต่ในหลายกรณีก็ไม่ทำให้ประชากรอยู่ในจำนวนคงที่ยั่งยืนได้ ตัวอย่างเช่น ญี่ปุ่น คานาดา และอีกหลายประเทศประสบปรากฏการณ์นี้จนทำให้จำนวนประชากรลดลง

การพัฒนาประเทศมิได้ทำให้การเจริญพันธุ์ลดลงเท่านั้น ยังสร้างปัญหาในอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคืออายุขัยเฉลี่ยของประชากร (life expectancy) เพิ่มขึ้นด้วย สำหรับประเทศที่มีอัตราการเจริญพันธุ์ต่ำมาก อัตราการตายของทารกลดน้อยลง และประชากรมีอายุขัยเฉลี่ยสูงขึ้น สิ่งที่เกิดตามมาก็คือโครงสร้างประชากรจะเปลี่ยนไป ผู้สูงอายุจะมีสัดส่วนสูงขึ้นซึ่งหมายความว่าประชากรในวัยทำงานจะต้องจ่ายภาษีเพื่อดูแลผู้สูงอายุเหล่านี้ พึงดูง่าย ๆ ก็คือต้องทำงานกันหนักเพื่อเลี้ยงดูคนสูงอายุ

ประเทศพัฒนาแล้วหลายประเทศประสบปัญหาการลดลงของประชากรหากไม่มีการอพยพประชาชนจากประเทศอื่นเข้ามาช่วย (ในตอนกลางศตวรรษนี้ประชากรของประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่จะลดลงพร้อมกับสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้น)

ทั้งหมดนี้คือข้อเท็จจริงดังที่เข้าใจกันในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามไม่ว่าอย่างไรก็ตามศาสตราจารย์ Mikko Myrskylä แห่ง University of Pennsylvania และพวกได้ทำการศึกษาและเขียนบทความในนิตยสาร Nature เมื่อปีที่แล้ว โดยพิสูจน์ว่าเมื่อประเทศต่าง ๆ มีการพัฒนาไปในระดับหนึ่งแล้ว อัตราเจริญพันธุ์จะเพิ่มขึ้นอย่างกลับทิศทางกับความเชื่อเดิม

ศาสตราจารย์ Myrskylä ใช้ข้อมูลอัตราการเจริญพันธุ์และดัชนี HDI (Human Development Index) ของ UN ซึ่งสร้างบนพื้นฐานข้อมูลอายุขัยเฉลี่ย รายได้ต่อหัว และระดับการศึกษา โดยมีค่าระหว่าง 0 ถึง 1) ของหลายประเทศทั่วโลกของ 2 ปี คือ ค.ศ. 1975 และ 2005 เมื่อเอาข้อมูลทั้งสองชุดของปี 1975 และ 2005 มาคำนวณหาความสัมพันธ์ก็พบว่าในปี 1975 ข้อมูลของ 107 ประเทศแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ชัดเจนที่ HDI สูงขึ้นและอัตราการเจริญพันธุ์ลดลง กล่าวคือเป็นเส้นเกือบตรงที่ลากลงจากซ้ายมาขวา เมื่อแกนตั้งคืออัตราการเจริญพันธุ์ และแกนนอนคือ HDI

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาข้อมูลของ 240 ประเทศของปี 2005 ก็พบว่าความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับของปี 1975 แต่สำหรับกลุ่มประเทศที่มีค่า HDI สูงเกินกว่า 0.90 แล้ว อัตราเจริญพันธุ์จะกลับสูงขึ้น

ข้อมูลของปี 2005 นี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะตัวยู คือ ลากจากซ้ายมาขวา (เมื่อ HDI สูงขึ้น อัตราเจริญพันธุ์ลดลง) แต่เมื่อมาถึงค่า HDI = 0.90 เส้นดังกล่าวก็จะทอดขึ้นจากขวาขึ้นไปซ้าย ซึ่งหมายความว่ามีความหวัง กล่าวคือเมื่อพ้น HDI = 0.90 ไปแล้วอัตราเจริญพันธุ์จะสูงขึ้น (ยกเว้นคานาดาและญี่ปุ่น) ทางโน้นเห็นได้ชัดเจนการศึกษาของ Myrskylä

การค้นพบครั้งนี้มีความสำคัญเพราะส่งผลกระทบต่อการกำหนดนโยบายของภาครัฐสำหรับอนาคต ไม่ว่าจะเรื่องการรับคนอพยพเข้าประเทศ การวางแผนดูแลผู้สูงอายุ การวางแผนครอบครัว ฯลฯ และถือได้ว่าเป็นข่าวดีสำหรับประเทศพัฒนาแล้วว่ายังมีความหวังที่ประชากรอาจไม่ลดน้อยลงไปแต่อาจคงตัว กล่าวคือจำนวนคนตายและคนเกิดเท่ากันในแต่ละปี

เหตุใดอัตราการเจริญพันธุ์จึงต่ำลงและกลับสูงขึ้นอีกครั้ง? คาดว่าไม่ใช่ทุกคนจะเห็นด้วยกับคำตอบต่อไปนี้ แต่คำตอบของการลดลงของอัตราการเจริญพันธุ์น่าจะเป็นว่า (1) เมื่อประเทศรวยขึ้นสัดส่วนหญิงเข้าสู่ตลาดแรงงานสูงขึ้น จึงไม่ต้องการมีลูกมาก (2) เมื่อพอมีเงินมีความรู้ก็มีปัญญาวางแผนครอบครัว (3) หญิงมีปากมีเสียงมากขึ้นในการควบคุมจำนวนลูกที่ตนเองต้องการมี (4) ต้นทุนในการมีลูกสูงขึ้น จึงมีลูกน้อยลงเป็นธรรมดา (5) โอกาสลูกตายมีน้อยลง จึงไม่จำเป็นต้องมีลูกมากเพื่อตายดังในสมัยที่ประเทศยังไม่พัฒนา (6) เมื่อมีการศึกษามากขึ้นก็รู้ว่าการมีลูกน้อยแต่มีคุณภาพสูงดีกว่ามีลูกมากแต่คุณภาพด้อยกว่า

สำหรับการผูกผันของอัตราเจริญพันธุ์เมื่อประเทศพัฒนาขึ้นมากนั้น อาจมาจากการมีนโยบายการจ้างงานที่สนับสนุนให้หญิงมีลูกมากขึ้น เช่น ในประเทศพัฒนาแล้วอนุญาตให้ลางานได้นานขึ้น บางประเทศยอมให้สามีลางานมาช่วยเลี้ยงลูกได้ด้วย

อย่างไรก็ดีคำถามที่น่าสนใจกว่าเพราะเป็นจริงกับครอบครัวเกือบทั่วโลก นั่นก็คือเหตุใดมนุษย์จึงปรารถนาที่จะมีลูกน้อยลงในขณะที่มีเงินทองมากขึ้น คำตอบอาจโยงใยกับจิตวิทยาของการสืบทอดชาติพันธุ์ของสัตว์โดยอาจเห็นว่าทางเลือกแรกคือการมีลูกมาก ๆ และหวังว่าคงมีรอดบ้างเพื่อสืบทอดเผ่าพันธุ์

ทางเลือกสองคือมีลูกน้อยและดูแลเป็นอย่างดีเพื่อให้อยู่รอด ทางเลือกแรกเป็นของเผ่าพันธุ์สัตว์ที่มีสิ่งแวดล้อมไม่มั่นคง (ถูกกิน ถูกฆ่าง่าย) และสำหรับสัตว์ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ “นิ่ง” พอควรและปลอดภัยจากศัตรูในระดับหนึ่งนั้นจะใช้ทางเลือกสอง

เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์อื่นแล้ว มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสิ่งแวดล้อมไม่เป็นภัยจึงใช้ทางเลือกสอง แต่กระนั้นก็ตามในขณะที่ยังจนอยู่ดังเช่นประชาชนในประเทศกำลังพัฒนาก็จำเป็นต้องมีลูกมาก ๆ คล้ายทางเลือกแรก และเมื่อร่ำรวยขึ้นรู้สึกปลอดภัยขึ้นก็ใช้ทางเลือกสองโดยดูแลคุ้มชูลูกน้อยเป็นอย่างดี

แต่เมื่อกินดีอยู่ดีมากยิ่งขึ้น จนรู้สึกว่าเรามีลูกมากขึ้นมิได้ทำให้ลูกคนอื่นสูญเสียการคุ้มชูดูแลลงไป สัญชาตญาณเดิมของการมีลูกไว้สืบเผ่าพันธุ์ก็ฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง และนั่นก็คือจุดผูกผันดังกล่าว สิ่งที่ต้องไม่ลืมก็คือจิตวิทยาของการสืบสานเผ่าพันธุ์เป็นปัจจัยเบื้องหลังประกอบการตัดสินใจต่าง ๆ ของมนุษย์

ทางโน้มของการมีอัตราเจริญพันธุ์สูงขึ้นเมื่อประเทศพัฒนาไปมาก ๆ ขึ้นทำให้ประเทศพัฒนาแล้วอุ่นใจขึ้นมาก แต่ก็ไม่อาจมั่นใจได้ว่าเป็นจริงกับทุกประเทศ และเมื่อข้ามเวลาออกไปอีกปรากฏการณ์เช่นนี้จะยังคงเป็นจริงอยู่หรือไม่

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นลักษณะที่เรียกว่า cross section กล่าวคือเสมือนกับการถ่ายภาพนิ่ง 2 ครั้ง ข้ามเวลากัน คือ 1975 ที่ไม่มีจุดผูกผัน และปี 2005 ที่มีจุดผูกผัน มิได้เป็นการศึกษาข้อมูลของประเทศข้ามระยะเวลายาวนาน (time series data) ในแนวคิดว่าอัตราการเจริญพันธุ์เปลี่ยนแปลงไปเมื่อกินดีอยู่ดีมากขึ้นจริงหรือไม่

ถึงอย่างไรก็เป็นงานศึกษาที่น่าสนใจเพราะกระตุ้นให้มีการถกเถียงกันและศึกษากันลึกซึ้งยิ่งขึ้น
